

SAMENVATTING ONDERZOEKSRAPPORT BUURTPASTORAAT

‘Dan kijk je naar buiten en denk je: die zal toch wel zo langskomen?’

1. Inleiding

Als buurtpastores van Stichting Buurtpastoraat Utrecht hebben we, samen met Prof. Dr. Andries Baart en Mw. Monique de Bree (oud-collega buurtpastor) een bescheiden onderzoek gedaan onder een zevental buurtbewoners met wie we optrekken. Onze belangstelling ging uit naar wat buurtbewoners uit zichzelf te berde zouden brengen als hun gevraagd wordt terug te kijken op de afgelopen anderhalf jaar (grotendeels: maart 2020 – oktober 2021). Wat zouden ze zelf zeggen over wat hen bezighoudt, wat ze missen of gewonnen hebben, wat er ten goede of ten kwade is veranderd, wie of wat van waarde is gebleken en wie of wat juist niet? Daarnaast waren we benieuwd wat de resultaten uit de analyses van de interviews ons te zeggen zouden hebben over de uitvoering van ons eigen werk tijdens de voorbije fasen van coronapandemie en mogelijk in een toekomstige lockdown situatie.

Voor dit onderzoek hebben we zeven buurtbewoners geïnterviewd in de leeftijd van 16 tot 60 jaar. Er speelt veel in hun levens: afhankelijkheid van een uitkering, een verleden in de hulpverlening, verslavingsproblematiek, chronische ziekte, conflicten binnen de familie en meestal een (zeer) klein sociaal netwerk. Deze levens worden gekenmerkt door een klontering van kwetsbaarheden, onzekerheden, armoede, ziekte en afhankelijkheden.

De interviews werden gestart met één uitnodigende openingsvraag. Vervolgens werd het antwoord op die vraag systematisch uitgediept en opgehelderd. Er werd dus niet rechtstreeks naar de ervaringen met corona gevraagd, maar enkel naar de ervaringen in de voorbije anderhalf jaar. Op deze manier kon aan de orde komen wat voor de geïnterviewden zelf van belang was, of corona daarbij nu ter sprake kwam of niet.

Daarnaast werd een zogenaamd ‘focusgroep-interview’ gehouden waarin wij als pastores spraken over de inhoud van ons werk, de grenzen en beperkingen ervan en de invloed van corona op dat werk. Wat ons werk precies inhoudt, leggen we in de volgende paragraaf uit.

2. Wat doen de buurtpastores?

De centrale activiteit van het buurtpastoraat is spreken met en ontmoeten van buurtbewoners, thuis op huisbezoek, in ontmoetingsruimtes, op straat waar de buurtpastor aanspreekbaar is. Maar ook door het mee optrekken, bijvoorbeeld naar de dokter of naar het zwembad. Daarbij zijn vorm en ritme ongedwongen, los, alledaags: je weet als buurtpastor tevoren niet waarover het zal gaan en wat je verder praktisch te doen staat. Die twee kenmerken ('ongedwongen' en 'open taak') leveren een grote wendbaarheid en ontvankelijkheid op. Ze maken begrijpelijk wat buurtbewoners missen als de buurtpastor wegblijft en waarom dat niet zomaar met telefoon, Zoom, WhatsApp en andere afstandelijke media goedgemaakt kan worden. Én het maakt inzichtelijk waarom je tevoren niet weet welke collega's of andere 'domeinen' ingeschakeld kunnen worden.

2.1 Betekenis

De betekenis van deze manier van doen kent drie kernen. Ten eerste: de buurtpastor schept of is 'de ruimte' waarin de buurtbewoner zich kan tonen en tevoorschijn kan komen (kenmerken als 'ongedwongenheid', 'alledaagsheid', 'verdunde ernst' et cetera, zijn daartoe behulpzaam of beslissend). Ten tweede kan de buurtbewoner zich vervolgens in die ruimte in zijn eigen taal en tempo uitspreken: ontdekken wat hij of zij eigenlijk zou willen zeggen of vragen, of wie hij/zij zou willen zijn. En ten derde leert de buurtpastor op deze manier wat hem of haar te doen staat. En wel in twee opzichten: methodisch: wat is mijn taak hier? en moreel: welk appèl voel en beantwoord ik hier?

Het centrale begrip in dit geheel is *relationaliteit*. Dat wil niet zeggen dat je dankzij relationaliteit leert wat jou als buurtpastor te doen staat. De relationaliteit is in zichzelf een (moreel) goed. Een van de pastores formuleert het als volgt: *'Dan is relationaliteit dus niet de smeerolie van taken verrichten, relationaliteit is zelf een taak. Dat moet je goed begrijpen, anders snap je niet wat de moeilijkheid was bij corona.'* Die 'taak' is: de buurtbewoners steunen zodat ze ingebed raken in zinvolle relaties. Precies dat maakt inzichtelijk wat buurtbewoners hebben gemist: relationaliteit als goed in zichzelf, nog los van het functionele taakaspect.

2.2 'Meegaandheid en bijsturen'

Dit betekent dat je als buurtpastor meegaand moet zijn: ruimte scheppen, geïnteresseerd zijn, niet oordelen, luisteren, trouw zijn, afwachten, volgen en verkennen. Maar je gaat niet zomaar met alles akkoord: tegengas geven is ook deel van het werk. *'Het kan [tegengas geven] juist in relatie, vind ik. Ik denk dat als je echt relationeel relatiegestuurd wil werken, dat je er soms overheen moet gaan. Omdat het daar gebeurt, op het grensvlak van waar het spannend is. Dus als je dan elkaar niet begrijpt, of juist denkt, maar ho even, nu ga ik er wat van zeggen, als je dat niet zou doen, dan werk je niet relatiegestuurd.'* Daarbij moet je voor ogen houden: wat is hier 'het goed'? Daarmee wordt niet bedoeld: wat de buurtpastor zelf goed zou vinden, maar: wat de buurtbewoner verder brengt en helpt in de richting die deze buurtbewoner zelf verlangt.

Daarbij is het uitgangspunt uit dat zowel de buurtpastor als de buurtbewoner zich laten zien en een eigen inbreng hebben. De buurtpastor is geen echoput. 'Vechten' kan een passende vorm van relationeel werken zijn. En dat hoort soms ook plaats te vinden. Ook al keur je iemands gedrag, opvatting of plannen niet goed, dat betekent niet dat je de persoon van de buurtbewoner afwijst. Hij of zij wordt altijd erkend, al wil dat niet zeggen dat je wat iemand doet of denkt inhoudelijk bevestigt.

2.3 'Verantwoorden'

Een van de buurtbewoners vertelt dat ze denkt dat haar vader als kat is gereïncarneerd. Vanuit presentie reageer je dan niet met bijvoorbeeld: 'je ideeën over je als kat gereïncarneerde vader zijn onhoudbaar' maar 'zo groot is dus je verlangen naar je vader' – en dáár moeten we het over hebben: *'Dus dan stap ik uit de gereïncarneerde kat, die verwerp ik dan, dan zeg ik, ik snap wel wat je zegt. Je hebt een groot verlangen naar je vader.'* Dit 'reframen' is dus ook een onmisbaar deel van het werk van de buurtpastor. Daardoor kan hij of zij de buurtbewoner niet alleen helpen, maar ook verantwoording blijven dragen en afleggen over wat hij of zij als professional doet en laat. De idee dat het buurtpastoraat een passief en meebuigend geheel is, is onjuist. Grenzen stellen, tegenbewegen, erkennen en bevestigen, verder brengen en afstand houden tot wat onwijs, ontoelaatbaar of schadelijk is, hoort bij het vak.

3. Enkele bijzondere bevindingen uit het onderzoek

3.1 Drie manieren waarop corona werd beleefd

In het onderzoek vonden we drie verschillende manieren waarop de zeven geïnterviewde buurtbewoners zich verhouden tot de coronapandemie. Vier van hen bemerkten geen grote gevolgen van corona in hun leven, terwijl één van hen wel met veel beperkingen te maken kreeg (bijbaan kwijtgeraakt, geen rijexamen kunnen doen, moeite met online onderwijs, geen stageplek gevonden). De overige twee vertellen wel dat corona een negatieve invloed had, maar benoemen daarnaast dat corona hun ook positieve dingen heeft gebracht (minder drinken, meer gespaard en daarom meer geld voor andere dingen). Dat is dubbelzinnig: voor een en dezelfde mens heeft corona tegelijk meerdere, soms tegenstrijdige betekenissen. Om iets te kunnen zeggen over wat corona betekent in het leven van buurtbewoners, moet je dus kijken naar ieders individuele situatie.

3.2 Precaire levens

De geïnterviewde buurtbewoners proberen allemaal zo goed en kwaad als het gaat te overleven en als het kan ook verder te komen, en wel op een manier die hun past. We noemen hun leven dan ook wel 'precair'. Daarmee bedoelen we dat ze veel onveiligheid, onvoorspelbaarheid en onzekerheid ervaren in hun bestaan, en weinig rechten en posities (meer) hebben. Dat leidt tot een gevoel van machteloosheid doordat ze afhankelijk zijn van krachten buiten hun controle.

3.3 Gebrek aan 'kapitaal'

Daar komt bij dat ze vaak afgesneden zijn van allerlei soorten 'kapitaal': hulpbronnen die helpen om de maatschappelijke onzekerheid aan te kunnen en een uitweg te vinden. Zo spreken we van economisch kapitaal (geld en middelen), sociaal kapitaal (een sociaal netwerk), cultureel kapitaal (kennis, opleiding, sociale vaardigheden) en persoonlijk kapitaal (weerbaarheid, gezondheid, vindingrijkheid, talenten). De buurtbewoner voor wie corona grote gevolgen had, kan bijvoorbeeld geen laptop kopen voor online lessen (economisch kapitaal). Verder heeft ze een klein sociaal netwerk (sociaal kapitaal) dat ook nog eens verdampt door het verlies van haar baan en het sluiten van de school. Die school was haar grootste bron van cultureel kapitaal: daar werd haar wereld verbreed en haar ontwikkeling gestimuleerd. Sluiting betekent dat zij wordt afgesneden van die bron. Wel beschikt ze over het nodige persoonlijke kapitaal: ze is intelligent, toont doorzettingsvermogen, kan incasseren en is vindingrijk en creatief. De coronamaatregelen hebben veel meer negatieve

impact voor haar dan voor jongeren die een minder precair bestaan leiden en die toegang hebben tot diverse bronnen waarmee zij hun kapitaal kunnen vergroten.

3.4 Erkenning krijgen

Een van de aspecten van een 'precair' leven is het gebrek aan erkenning. Het is opvallend dat in alle interviews het verlangen naar erkenning naar voren komt. Erkenning is in de grond van de zaak het verminderen van die precariteit. Het tegendeel van erkenning (vernedering, miskenning) komt neer op de vernietiging van iemand, in zijn of haar identiteit, bestaan, positie en zelfs nut. Erkenning, zo leren we uit de literatuurⁱ, vormt de basis voor je 'zelf'(vertrouwen), geeft je eer, respect en (vol)waardigheid en maakt dat je meetelt in de samenleving. De geïnterviewde buurtbewoners verlangen vooral naar: eer ontvangen voor wie je bent in en voor de gemeenschap, niet over het hoofd gezien worden, niet beledigd worden. Ze willen gezien worden in hun concrete bijdrage aan het leven in hun buurt, in wat ze kunnen en wat hun verdiensten zijn. Het schrijvende aan de verhalen van een van de buurtbewoners is nu juist dat haar verdiensten als echtgenote en oma die de zorg op zich neemt voor haar man, kinderen en kleinkinderen (de gemeenschap van de familie), ook als ze chemokuren ondergaat, *niet* gezien worden. Dat kan verklaren waarom ze uitziert naar het bezoek van de buurtpastor: die biedt haar de eerste vorm van erkenning (affectieve aandacht) en daarmee een zekere compensatie voor haar gemis.

3.5 Het belang van relationele alledaagsheid

De buurtbewoners waarderen de relationele aansluiting van professionals in het alledaagse leven. Onder 'relationaliteit' verstaan we: *'...dat de zorgverlener of helper zich open en geduldig inspant om tot een goed begrip te komen van de hulpzoeker, belangstellend, welwillend: wie is dit, waar draait diens leven om, wat staat er voor hem of haar op het spel, uit welke situatie wil hij of zij vandaan en wat blijkt aantrekkelijk, de moeite waard?'*ⁱⁱ. Op basis van deze kennis krijgt het werk verder gestalte.

Tijdens de interviews gaven buurtbewoners voorbeelden van professionals die relationeel werken: werkers bij wie ze voor hun gevoel altijd terecht kunnen, die wijze woorden spreken, voor je klaar staan en ook iets van zichzelf laten zien. Bij wie je je hart kan luchten en je begrepen voelt. Die bij je thuis komen, afspraken nakomen en breder kijken dan alleen hun taakomschrijving. Met wie je op een informele manier gesprekken kunt voeren over wezenlijke onderwerpen. Zo ervaren zij ook de buurtpastores. Een buurtbewoonster vertelt dat ze, als ze weet dat de buurtpastor komt, op de uitkijk gaat staan. De titel van het onderzoeksrapport is daaraan ontleend. Hun gesprekken lukken het best als de buurtpastor komt 'aanwaaien'. Alledaagsheid betekent dus ook: ongepland, doen wanneer en zoals het kan.

Het valt op dat toen de pastores na de eerste lockdown weer fysiek in de buurt kwamen, zij veel verhalen te horen kregen over tal van zaken die bewoners telefonisch niet met hen gedeeld hadden, terwijl de indruk was dat die telefonische contacten goed verliepen. Niet dus. Het onderstreept ons vermoeden dat die karakteristieke presentiekenmerken het voor de geïnterviewden mogelijk maken om zich pas echt goed uit te spreken. Voor hen geldt bovendien: zo kunnen ze het en anders amper of niet, dan raken ze gemakkelijk tussen de wielen.

3.6 Het belang van sociaal-cultureel kapitaal

Als je weinig sociaal kapitaal bezit, is je wereld klein: ofwel doordat je sociale netwerken klein zijn, ofwel doordat de mensen in je netwerk weinig van elkaar verschillen. In ons onderzoek zagen we dat de buurtpastores in persoon allereerst sociaal kapitaal aanbieden. Dat is veruit de belangrijkste opdracht voor de buurtpastores: met en bij mensen zijn, met hen verkeren en spreken, ze bijstaan in het kunnen leven van hun leven. Daarbij bieden ze in de eerste plaats zichzelf als sociaal kapitaal aan, door een trouwe, wederkerige relatie aan te gaan waarin ze tot steun kunnen zijn. En zo kunnen ze ook een bijdrage leveren aan het toegankelijk maken van cultureel kapitaal. Dat gebeurt op allerlei manieren: doordat de verhalen van buurtbewoners verrijkt worden of doordat de buurtpastores een andere kijk geven op de dingen. Doordat er uitzicht komt. En doordat wat zinloos en hopeloos leek door de buurtbewoner toch als betekenisvol beleefd of doorstaan kan worden.

4 Ten slotte

In deze samenvatting hebben we in vogelvlucht laten zien wat ons onderzoek naar de ervaringen van buurtbewoners en buurtpastores aan inzichten heeft opgeleverd. We hebben het werk van de buurtpastores geschetst, waarin relationaliteit centraal staat. En dat gekenmerkt wordt door ongedwongenheid, een open taak, alledaagsheid, meegaandheid, maar ook 'tegenas geven'. Daarbij is de buurtpastor voluit professional die kan verantwoorden wat hij of zij doet en laat.

Het onderzoek leverde enkele bijzondere bevindingen op. Hoe groot de invloed van corona op ieders leven was, liep uiteen en hing af van ieders persoonlijke situatie. Voor sommige buurtbewoners was corona dubbelzinnig omdat het meerdere, soms tegenstrijdige betekenissen voor hen had. Om die verschillende situaties goed op noemer te brengen, bleken begrippen als 'precaire levens', '(sociaal, cultureel en persoonlijk) kapitaal' en 'erkenning krijgen' behulpzaam. De analyse en interpretatie van de interviews maakt zo duidelijk waarom het relationele werk en de aanwezigheid in persoon van de buurtpastores voor veel buurtbewoners zo belangrijk is.

Samenvatting door Mw. Dr. Elly Beurskens, stafid Stichting Presentie

Voorjaar 2022

Het volledige onderzoeksrapport is te lezen op: www.buurtpastoraatutrecht.nl

---

ⁱ Honneth, A. (2001/ 1994). *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Berlin: Suhrkamp. Heijst, A. van (2008). *Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning*. Utrecht: Klement Uitgeverij.

ⁱⁱ Baart, A. (2017). De ander tevoorschijn laten kruipen. *Zorg+Welzijn*, 23(3).